

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.7.18>

УДК 811.161.2:342.7(477)

A. O. Dyshuk,

аспірант, Державний університет "Київський авіаційний інститут"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4310-1255>

СУЧАСНА МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ : ОСНОВНІ ВЕКТОРИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

A. Dyshuk,

PhD student, State University "Kyiv Aviation Institute"

MODERN LANGUAGE POLICY OF UKRAINE: MAIN VECTORS AND DEVELOPMENT TRENDS

У статті розглядається мовна політика України в цілому, позначені основні завдання мовної політики і проекти, що реалізуються, спрямовані на їх рішення. Проаналізовано державні цільові програми як відображення реалізації мовної політики держави. Обґрунтовано, що мовна політика є важливою складовою державного будівництва, національної безпеки та культурної ідентичності. В Україні питання мови завжди перебувало у центрі політичних, суспільних та наукових дискусій. Особливої актуальності воно набуло у зв'язку з агресією Російської Федерації, що загострила потребу в утвердженні української мови як єдиного державного інструмента

комунікації, освіти, культури та управління. У статті робляться такі висновки та узагальнення. Мова – як етнокультурний феномен грає значну роль людської історії, у розвитку етносів, країн, систем традиційного права та зберігає своє значення й у світі.

Мова та мовна політика існують у дуже складних, взаємодіючих та динамічних контекстах, зміна будь-якій частині яких може мати корелюючі ефекти та причини для зміни будь-якої іншої частини. В умовах мовної конкуренції великі перспективи зберігаються за тими мовами, які зможуть відповідати викликам часу та сучасному розвитку науки та техніки, системно вдосконалювати машинний переклад та адаптувати методіку викладання та методологію оволодіння мовою та які будуть затребувані сучасною мовною особистістю – активною, динамічною, експресивною, прагматичною. В даний час збереження та розвиток мови не відбувається стихійно: успіх будь-якої держави багато в чому залежить від послідовної системної мовної політики, що виробляється, і розробленої на її основі дорожньої карти щодо збереження та розвитку мови та мов як у зовнішньому контурі, так і всередині самої держави. У цій статті розглядаються питання мовної політики України, описані особливості мовної ситуації, що розвивається, і її вплив на процеси мовної модернізації

Сучасна мовна політика України є чітко спрямованою на консолідацію нації, зміцнення державності та захист інформаційного простору. Українська мова стає не лише засобом комунікації, але й символом опору, ідентичності та єдності. Подальший розвиток мовної політики має ґрунтуватися на принципах балансу між правами держави і громадян, між прагненням до українізації та повагою до культурного розмаїття.

The article examines Ukraine's language policy as a whole, outlining its main objectives and the ongoing projects aimed at achieving them. State-targeted programs are analyzed as a reflection of the state's language policy implementation. It is argued that language policy is a crucial component of state-building, national

security, and cultural identity. In Ukraine, the issue of language has always been at the center of political, social, and scientific discussions. It has gained particular relevance in connection with the aggression of the Russian Federation, which has exacerbated the need to assert the Ukrainian language as the sole state instrument for communication, education, culture, and governance. The article presents the following conclusions and generalizations. Language, as an ethnocultural phenomenon, plays a significant role in human history, in the development of ethnic groups, countries, traditional legal systems, and retains its importance in the world.

Language and language policy exist within highly complex, interacting, and dynamic contexts, where a change in any part can have correlating effects and reasons for change in any other part. In conditions of linguistic competition, great prospects will remain for those languages that can meet the challenges of the time and the modern development of science and technology, systematically improve machine translation, adapt teaching methods and language acquisition methodology, and that will be in demand by the modern linguistic personality – active, dynamic, expressive, pragmatic. Currently, the preservation and development of a language do not occur spontaneously: the success of any state largely depends on a consistent, systemic language policy that is developed, and a roadmap based on it for the preservation and development of the language and languages both externally and within the state itself. This article discusses issues of Ukraine's language policy, describing the features of the evolving linguistic situation and its impact on language modernization processes.

Ukraine's modern language policy is clearly aimed at consolidating the nation, strengthening statehood, and protecting the information space. The Ukrainian language is becoming not only a means of communication but also a symbol of resistance, identity, and unity. Further development of language policy should be based on the principles of balance between the rights of the state and citizens, between the desire for Ukrainization and respect for cultural diversity.

Ключові слова: публічне управління, мовна політика, мовна ситуація, цільові програми, міграційні процеси, екологія мови, національні мови, інтеграція, асиміляція.

Keywords: public administration, language policy, language situation, targeted programs, migration processes, language ecology, national languages, integration, assimilation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасна мовна політика України є одним з ключових аспектів формування національної ідентичності та державного будівництва. Після здобуття незалежності, Україна зіткнулася з необхідністю розробки та впровадження ефективної мовної стратегії, яка б враховувала історичні, соціокультурні та політичні реалії. Ця політика постійно еволюціонує, реагуючи на внутрішні та зовнішні виклики, і сьогодні характеризується наявністю кількох основних векторів та тенденцій розвитку, що потребують глибокого аналізу та осмислення. Основна проблема, яку ми прагнемо висвітлити, полягає в багатовекторності та, часом, суперечливості сучасної мовної політики України, яка намагається поєднати інтереси україномовного населення з правами мовних меншин, а також протистояти зовнішнім впливам, спрямованим на підірив позицій української мови. Це створює низку викликів та дилем, що стосуються як законодавчого регулювання, так і практичної реалізації мовних норм у суспільстві.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні фактори формування державної мовної політики є предметом розгляду та об'єктом вивчення як мовнозначних, так і політичних наук, що відображено в працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: І.Кураса, І.Лопушинського, Н.Мечковської, О.Сербенської, Ю.Шевельова, Л.Щерби, Г.

Янковська, Н. Попович, О. Сергеева, Ю. Куц, І. Лопушинський, Т. Ковальова та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз сучасної мовної політики України її основні вектори та тенденції сучасного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Мова як засіб пізнання навколишнього світу, як основа понятійної і світоглядної системи людини є щонайпотужнішим інструментом створення національної і культурної ідентичності, важелем політичного впливу, інструментом м'якого управління соціумом, що обумовлює не лише існування такого феномену, як мовна політика, але і надзвичайну важливість грамотного регулювання процесів системи «Мова - суспільство - держава».

Упродовж усієї історії людства невміле ведення мовної політики або ж її повна відсутність призводило до зникнення цілого ряду мов національних меншин, до нівеляції національній або культурній ідентичності, до конфліктів між окремими групами соціуму, до неприйняття насадженої мови і, відповідно, насадженої культури, що в цілому дестабілізувало обстановку і іноді призводило до соціальних катаклізмів. Особливу гостроту набуває питання ведення грамотної мовної політики у багатонаціональних державах, де проблема порушення балансного стану мовної ситуації може перейти в ранг питань державної безпеки.

Українська мовна політика має багату історію, ознаменовану як позитивним досвідом регулювання мовних процесів в суспільстві, так і негативними результатами невмілого втручання в процеси функціонування мови. Українська мовна політика має багату історію, яка формувалася під впливом численних історичних, соціальних та політичних чинників. Починаючи з періоду Київської Русі, українська мова розвивалась як окрема

східнослов'янська мова, однак її статус змінювався залежно від правлячих режимів.

У часи Речі Посполитої українська мова мала значний вплив у релігійній та культурній сферах, але вже з XVIII століття, коли більша частина українських земель опинилася під владою Російської імперії, почалися систематичні утиски української мови. Зокрема, Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року забороняли використання української мови в друкованій продукції, освіті й адміністрації.

У період визвольних змагань 1917–1921 років українська мова набула державного статусу в УНР та ЗУНР. Проте радянська влада спочатку проводила політику "українізації", але згодом вона змінилася на русифікацію, особливо з 1930-х років. Протягом радянської доби українська мова втратила значну частину сфер свого вжитку, особливо в містах, науці, техніці та управлінні.

Аналіз наукових досліджень показав, що, на думку учених, основними завданнями, які покликана вирішувати мовна політика України, сьогодні являються:

1) збереження і підтримка балансного стану мовної ситуації: забезпечення рівних умов функціонування і розвитку мов національних меншини, з одного боку, а з іншого - повсюдне і повноцінне функціонування української мови як державної на усій території України;

2) підвищення загальної грамотності населення і рівня володіння українською мовою по всіх регіонах України;

3) реалізація геополітичних інтересів держави : розширення зони впливу, підтримка україномовної діаспори за кордоном.

Проблема збереження і підтримки балансного стану мовної ситуації є однією з основних в мовній політиці України. Як відмічає лінгвіст, М. Свириденко, «мовна політика у сучасному світі розглядається як заснована на взаємодії двох природних, але протилежних один до одного потреб. Потреба ідентичності полягає в прагненні (свідомому або несвідомому) користуватися

у будь-якій ситуації спілкування «своєю» мовою, природно засвоєною в перші роки життя. Потреба взаєморозуміння полягає в тому, що кожен з учасників ситуації спілкування бажає без перешкод спілкуватися зі своїми співрозмовниками незалежно від того, яка мова їм рідна» [2].

При цьому дослідник відмічає, що найчастіше відбувається порушення балансного стану мовної ситуації : «У більшості держав як свідомо мовна політика влади, так і стихійна політика через «економічний оборот» спрямована, передусім, на підтримку потреби взаєморозуміння. Потреба ідентичності носіїв мов меншин часто страждає, що може призводити до конфліктів» [2].

На думку дослідників, в сьогоденній українській дійсності ми можемо побачити дві основні тенденції, пов'язані з носіями міноритарних мов. Асиміляція - втрата своїх етнокультурних і етномовних особливостей, і інтеграція - повне збереження своїх особливостей при оволодінні особливостями сусідів.

Очевидно, що переважної для культури країни в цілому і окремих її носіїв являється друга тенденція. Проте такий шлях розвитку мовних процесів бачиться менш продуктивним зважаючи на об'єктивні соціальні чинники. Так, Д.Н. Мустафіна відмічає у своїх дослідженнях по функціонуванню татарської мови в Україні: «Мотивувати знання рідних, особливо рідних міноритарних мов, якимись зовнішніми причинами, так би мовити «вигодою» практично неможливо. Запропонувати якісь переваги від знання рідної мови, які можуть відкритися людині на його життєвому шляху, представляється нереальним. Таким чином, єдиним мотивом для вивчення рідної мови може стати особистий внутрішній мотив людини» [5].

Дослідники відмічають наступні ризики асиміляції етносів в результаті втрати своєї національної мови : стирання національної ідентичності, а відповідно, підвищення уразливості особи до деструктивних чинників дії і наростання етнічної маргінальної. Суть проблеми полягає в тому, що повний перехід індивіда на язык-домінант не є тотожний поняттю окультурення.

Частенько він являє собою деетнізацію особи, яка втратила одвічні орієнтири, не засвоївши нових. Таким чином, особа замість бажаної інтеграції в суспільство стає етнічним маргіналом. Часткова мовна асиміляція частенько призводить до того, що індивід не володіє повністю жодною мовою.

Д.Н. Мустафіна пише: «Помилково припускати, що національне різноманіття створює додаткові проблеми на шляху процесів консолідації суспільства. Відсутність поваги до цього різноманіття, ось що створює відчуття глибокого особистого дискомфорту в людині, що і веде до різного роду конфліктам і соціальній напруженості» [5].

Проте досліджувана проблема вимагає розгляду і з іншого ракурсу. На думку дослідників (П. Гриценко А. Артеменко, О. Сергєєва), дуже часто відбувається підміна понять у державних і регіональних законодавствах про мову. Раніше нерідкі випадки, коли неправильна реалізація політики збереження рідної (національної) мови призводила до скорочення годин вивчення в школах української мови як державної. Проблема підвищення загальної грамотності населення і рівня володіння українською мовою, збереження чистоти української мови досі залишається актуальною.

Після здобуття незалежності України в 1991 році мовна політика стала одним з центральних елементів державного будівництва. Конституція України 1996 року закріпила українську мову як єдину державну. Водночас тривалий час тривали дискусії щодо статусу російської мови та інших мов національних меншин. Прийняття Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2019 році стало черговим етапом у посиленні позицій української мови.

Сьогодні мовна політика України спрямована на захист і розвиток української мови як основи національної ідентичності, водночас визнаючи права мов національних меншин відповідно до міжнародних зобов'язань. Однак, у контексті російської агресії питання мови набуло ще більшого значення — як інструмент консолідації суспільства та опору інформаційним загрозам.

Оскільки мова є основою світоглядних установок індивідуума, відображенням рівня його загальної культури. Так, важливість підтримки чистоти і первинних концептуальних установок української мови обумовлена необхідністю збереження загальної мовної картини світу, базою, що служить, для особливого культурно-детермінованого світосприйняття. Так, К.О. Костюк, говорячи про впливаючу функцію сучасних ЗМІ, торкається питання національної безпеки в аспекті когнітивних і світоглядних заміщень за допомогою мови: «В доказ можна навести приклад обробки народної свідомості, яка на сучасному етапі йде одночасно по декількох найважливіших для національної безпеки напрямках».

Підвищення грамотності населення стало одним з пріоритетних напрямів мовної політики держави. На рішення цієї задачі орієнтовані державні цільові програми, Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року». За останні 20 років була оновлена навчально-методична база, розроблені нові комплекси підручників української мови і літератури для загальноосвітніх шкіл, проведена трансформація системи контролю знань, що свідчить про інтерес держави до питання збереження мови і культури. Державні цільові програми з мови в Україні спрямовані на розвиток та функціонування української мови як державної у різних сферах суспільного життя. Вони передбачають різні заходи, такі як: популяризація української мови, забезпечення її використання у ЗМІ та державних установах, підтримка вивчення мови, створення освітніх програм та матеріалів для різних категорій громадян, включаючи тих, хто вивчає мову як іноземну.

Інше питання - якість реформ, які покликані підвищувати грамотність населення, і необхідність доопрацювання проведених інновацій. Слід приділяти особливу увагу сучасним освітнім стандартам, в яких випускаються з уваги засадничі принципи навчання мові і літературі. В якості основних

недоліків сучасних освітніх стандартів, які перешкоджають розвитку грамотної усної і письмової мови учнів, є:

- зайвий формалізм і теоретизованість матеріалу з української мови і літературі в молодших класах;
- недостатня кількість годин на вивчення літератури в школі;
- абсолютизація письмових форм навчання в школі;
- надмірно нагромаджений термінологічний апарат;
- відсутність установок на прищеплення у дітей любові і потреби в читанні.

Мовна політика держави, не лише реалізується традиційно у сфері державної освіти, але і знаходить сучасні форми пропаганди грамотності. Один з ефективних інструментів сучасної мовної політики - довідкові служби, словникова справа, лінгвістичні інтернет-сервіси - спрямований на збереження чистоти мови. Необхідність в цьому посилилася з появою інтернету і його міцним входом в життя кожної людини. Специфіка інтернетспілкування не сприяє чистоті і вишуканості форм вираження, проте і тут можна помітити тенденцію «орфографічних воєн», що свідчить про те, що грамотність триває залишатися чинником, що формує престиж особи і уявлення про її компетентність [1].

Мовна політика, спрямована на регулювання міграційних потоків, отримала активний розвиток не так давно. Незважаючи на свою відносно недовгу історію, цей напрям мовної політики з'явився як багатоаспектне явище, що вимагає колосальних зусиль для вирішення ряду завдань :

1) регулювання потоку мігрантів шляхом вимог обов'язкового володіння українською мовою (достатнього для здійснення комунікації) з метою забезпечення їх безпеки в період перебування в Україні;

2) вироблення методики і механізмів тестування іноземних громадян з української мови;

3) створення умов для навчання української мови дітей мігрантів у рамках загальноосвітніх шкіл і спеціалізованих учбових підрозділів [3].

Сучасні дослідники відмічають зближення проблем мовної і зовнішньої політики держави, оскільки все частіше мовна політика виступає інструментом реалізації зовнішньої політики. Мовна політика тісно пов'язана з політичними процесами усередині країни і національними інтересами. Не можна обійти увагою і феномен інформаційних воєн, ефективне ведення яких частенько є вирішальним чинником у боротьбі за формування громадської думки усередині країни і за геополітичний вплив на світовій арені. Володіння українською мовою дозволить світовій громадськості отримувати інформацію від україномовних джерел для об'єктивнішого аналізу подій, що відбуваються у світі.

Відповідно до статті 10 Конституції України, держава має забезпечувати всебічний розвиток та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Іншим мовам, якими розмовляють в Україні, гарантують конституційний захист.

Окрім Конституції, мовна політика України регулюється також відповідним законодавством, зокрема, Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Важливо відзначити, що мовна політика України спрямована на підтримку української мови як державної, а також на забезпечення захисту та розвитку мов національних меншин. У контексті конституційної мовної політики, варто також згадати про існування регіональних мов та мов меншин, яким гарантується захист і підтримка на території України, особливо у тих регіонах, де вони є традиційними для населення.

В якості одного з найважливіших компонентів державної мовної політики України слід зазначити державні цільові програми. Аналіз вказаних цільових програм виявив ряд тенденцій :

- 1) перехід від фундаментальної наукової діяльності до проектною діяльності;
- 2) тенденція до чіткого розмежування стратегічних напрямів : від загальних формулювань до конкретніших цілей;

- 3) зміна індикаторів ефективності реалізації програм;
- 4) тенденція до комплексності проектів, що реалізуються;
- 5) тенденція до розширення видів діяльності;
- 6) наростання інтенсивності заходів, що робляться;
- 7) зміна вектору мовної політики : зміна концентрації уваги від рішення внутрішньукраїнських навчально-методичних проблем до реалізації зовнішньополітичних установок.

ВИСНОВКИ

Умовою успішного проведення мовної політики є не тільки відповідними духу часу ефективні системні дії держави. Тут не менш важливою умовою виступає зрілість громадянського суспільства, зацікавленість всього українського соціуму у визнанні мовного різноманіття та збереження етнокультурних традицій. Державна мова є однією з основних ознак конституційно-правового статусу держави, оскільки нерозривно пов'язана з ним і є унікальною формою його функціонування. Державна мова, по суті, є мовою держави, якою вона «спілкується» як зі своїм народом, так і з усім зовнішнім світом. У науковій літературі часто наголошується важливість єдності економічного простору та правового поля задля забезпечення цілісності держави. Ми вважаємо, що єдність мовного простору також є важливою умовою консолідації суспільства, формування загальнонаціональної ідентичності та зміцнення державності загалом.

Література

1. Балика Б. О. Публічне управління у сфері соціальної політики. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2021. No 2. С. 67—70.
2. Куц Ю. Сучасна державна мовна політика України: європейський вимір. European political and discourse. 2019. Vol. 6. Issue 6. С. 83—88.

3. Лопушинський І. П. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України: автореф. дис. ... д.держ.упр.: 25.00.02 — механізми державного управління. Київ, 2008. 38 с.

4. Макарець Ю. Державна мовна політика незалежної України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2019. № 40. Т. 1. С. 53—58.

5. Мова та суспільство: сучасна мовна політика в Україні. Сайт URL: <https://mcsc.gov.ua/news/movata-suspilstvo-suchasna-movna-polityka-v-ukrayini>.

References

1. Balyka, B. O. (2021), "Public administration in the sphere of social policy", *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*, vol. 2, pp. 67—70.

2. Kuts, Yu. (2019), "Modern state language policy of Ukraine: European dimension". *European political and discourse*, vol. 6, issue 6, pp. 83—88.

3. Lopushyn'skyj, I. P. (2008), "Formation and implementation of the state language policy in the field of education of Ukraine", *Abstract of Doctor dissertation, Public Administration, Kyiv, Ukraine*.

4. Makarets, Yu. (2019), "State language policy of independent Ukraine", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*, vol. 40, no. 1, pp. 53—58.

5. Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine (2024), "Language and society: modern language policy in Ukraine", available at: <https://mcsc.gov.ua/news/mova-ta-suspilstvo-suchasna-movnapolityka-v-ukrayini> (Accessed 20 Oct 2024).

Стаття надійшла до редакції 19.06.2025 р.